

«ԽՈՍՔ» ԲԱՌԱՄԻԱՎՈՐԻ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆ ՈՒ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՂԱՐԱԲԱԴԻ ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ Արմինե ԱՐԶՈՒՄՅԱՆ

Բանալի բառեր. բառամիավոր, լեզվամտածողություն, Ղարաբադի բարբառ, խոսք, լեզու, իմաստային դաշտ, վերաիմաստավորում, դարձված, հնդեվրոպական լեզու, բառապաշար:

Key-words: lexeme, linguistic thinking, Karabakh dialect, speech, language, semantic field, resemantization, idiom, Indo-European Language, vocabulary.

Ключевые слова: лексическая единица, языковое мышление, карабахский диалект, речь, язык, семантическое поле, переосмысление, фразеологизм, словарный запас.

PERCEPTION OF THE LEXEME *խոսք* IN THE KARABAKH DIALECT AND ITS CHARACTERISTICS A. ARZUMANYAN

Semantic field of the lexeme *խոսք* (meaning 'speech', also 'sayings', 'word', 'language', 'proverb', 'thought', 'sentence', 'morality', 'right to speak', 'engagement agreement', etc. in Armenian and also in the Karabakh dialect) has some interesting manifestations in Karabakh dialect that can etymologically be explained. Various derivations of the word were found in Armenian manuscripts. All the meanings of the analyzed word in Karabakh dialect have their analogues in the Literary Armenian Standard. The word unit *խոսք* has specific pronunciation in the Karabakh dialect. It has often used in both in word combinations and idioms. The etymological analysis of this lexemes similar the research of the word unit *խոսք* in Karabakh dialect and lexemes similar to them relationships with Proto-Indo-European language, Classical Armenian (Grabar) and the Karabakh dialect are revealed.

ВОСПРИЯТИЕ И ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИЧЕСКОЙ ЕДИНИЦЫ *խոսք* В ДИАЛЕКТЕ КАРАБАХА А. АРЗУМАНИЯН

Лексическая единица *խոսք* (основное значение - "речь", на армянском, а также в карабахском диалекте имеет значения "высказывание", "слово", "язык", "поговорка", "мысль", "предложение", "мораль" и другие) имеет различную семантику в карабахском диалекте, что объясняется его этимологией. В армянских письменных памятниках данное слово сохранилось с разными вариантами словообразования. Используемые в карабахском диалекте все значения слова *խոսք* имеются в современном литературном армянском языке. Слово *խոսք* имеет характерное для карабахского диалекта произношение. Часто используется как в идиомах, так и в свободной речи. С исследованием данного слова, а также подобных лексических единиц становится видимым взаимоотношение карабахского диалекта с индоевропейским языком, а также с классическим армянским языком (Грабар).

Խոսք բառամիավորը Ղարաբադի բարբառում իմաստային հետաքրքիր դրսևորումներ ունի, որը կարելի է բացատրել նրա ծագումնաբանությամբ: Բառը հայերենի գրավոր հուշարձաններում վկայված է բառարարության տարբեր ձևերով: Ղարաբադի բարբառում գործածվող բոլոր իմաստները հայերենում առկա իմաստային դրսևորումներից են:

Խոսք բառն ունի Ղարաբադի բարբառին հատուկ արտասանություն: Հաճախական է և՛ վերաիմաստավորված, և՛ ազատ կապակցություններում: Նշված բառի և այդօրինակ բառամիավորների կենսագրության քննությամբ տեսանելի են դառնում հնդեվրոպական նախալեզվի և գրաբար ու բարբառի առնչակցությունները:

Հանրության լեզվամտածողությունն արտահայտությունն է իր կենցության, իր գիտակցական հասունության ու կենսահայեցողության: Լեզվով է նյութականանում հանրության աշխարհընկալումն ու աշխարհաճանաչողությունը: Խոսքը, լինելով լեզվի իրացումը, դառնում է այդ ճանաչողության ու նրանով առկայացող արժեհամակարգի ձևավորման ճանապարհ:

Այն, որ հանրության լեզվամտածողության գնահատության և արժևորման կշռաքարը բառն է, հայտնի իրողություն է: Եվ յուրաքանչյուր լեզվի բառապաշար բնութագրում է այդ լեզուն կրող ժողովրդի կենսագրությունը: Այդպիսով բառը դառնում է աշխարհի ճանաչողության բանալի և պատմության շրջադարձները բացելու անցագիր:

Հայերենը պահպանել է մարդկային լեզվի և խոսքի հետ կապված հնից եկող բազմաթիվ նշանակումներ (բան, բարբառ, ասեմ, լեզու, բառ են),¹ որոնք բառիմաստային առանձին խումբ են կազմում (ձայնական արտահայտություն, խոսք, ընթերցանություն, գիր)² և հատկանշվում են խոսքը բնութագրող բառարմատների տարբերակմամբ:

Ղարաբաղի բարբառի բառապաշարն իրապես արտացոլում է արցախցու լեզվամտածողությունն ու կենսափիլիսոփայությունը: Հայերենի բարբառների շարքում այն առանձնանում է բառապաշարային հնագույն տարրերով ու բառիմաստային հետաքրքիր իրողություններով: Ինչպես բոլոր բարբառների, այնպես և Ղարաբաղի բարբառի բառապաշարը կազմում են հայերենի գրավոր հուշարձաններից ավանդված, նաև բանավոր աղբյուրներում պահպանված բառային բնիկ միավորները, փոխառությունները, օտարաբանությունները: Գերակշռող մասը բարբառային բառերն է, որոնք ստեղծվել են հին հայերենից ավանդված ու փոխառյալ ձևայիններից՝ բառակազմական տարբեր միջոցներով: Հետաքրքրական են բնիկ հայերեն բառերը, որոնք ժառանգություն են հնդեվրոպական նախալեզվից և կազմում են բարբառի հնագույն շերտը:

Մեր ուսումնասիրության նյութն է դարձել **խոսք** բառամիավորի իմաստային դաշտը Ղարաբաղի բարբառում: Այն իմաստային հետաքրքիր ծավալումներով է դրսևորվում, և դա կարելի է բացատրել բառի ծագումնաբանությամբ: Որքան նրկար է բառի կենսություն, նույնքան բազմաշերտ է բառի իմաստային դաշտը:

Խոսքը լեզվաբանորեն սահմանվում է որպես որոշակի գործունեություն, որը հոսում է ժամանակի մեջ և մարմնավորվում է հնչյունային թաղանթով կամ գրային նշաններով՝ նշանակելով ինչպես բուն խոսողական գործընթացը, այնպես էլ նրա արդյունքը:³ Իսկ թե ինչ է խոսքը բառագիտական սահմանմամբ, նրա կենսագրության քննությունն է պարզում:

Խոսք բառը սերվում է հնդեվրոպական լեզվից: Ծագում է հնդեվրոպական k'auǵh արմատից, որը շրջմամբ տվել է ghauk' – hj. «խաւս»: Բնիկ հայերեն «խօս» արմատն է, որը բարբառին է անցել գրաբարից՝ **ք** հոգնակներտ մասնիկով: Արցախի բարբառում **խօսկ** հնչատարբերակով է հանդես գալիս՝ **u** բաղաձայնից հետո **ք>կ** հնչյունափոխությամբ:⁴ Հնչյունափոխության այս երևույթն օրինաչափ է Ղարաբաղի բարբառի համար, նրբ բառավերջում **ք-ն**, արմատին չպատկանելով, **u-ից**, **u < ց-ից**, **u < ծ-ից** հետո դառնում է **կ**, ինչպես՝ անեծք-անէսկ, լվացք-լվասկ:⁵

Բառը հայերենի գրավոր հուշարձաններում վկայված է բառաբարդության տարբեր ձևերով և տարբերակներով: Բարբառի ամենակենսունակ բառամիավորներից մեկը լինելով՝ ժամանակի ընթացքում ընդլայնել է իր բառիմաստային դաշտը: Իր հիմնական գործածությամբ բառն ունի «ասած, ասելիք» նշանակությունը. ինչպես՝ «*Ղարաբաղէն ըստղղալ-ընդղղալ չի ընգնում, խօսկը ք'անք յա ասում*» ասացվածքում:

Բառամիավորը ասելիքը կարևորելու գաղափարի արտահայտմամբ հատկանշվում է հետևյալ բանաձևերում. «*Խօսկ կա՝ քարըն էլ ա ճրքըցնում*», «*խօսկը մի՛ ծէնն ա, ճիւղը կուծիհինը*», «*խաւսկանը յի՛րը բիրիք'մէ պէն չի կա*», «*խաւսկէն էլ ա էք' ու վի՛րց ինք'ն*», «*դէրը մըրօք չօնար, խօսկը ընցալ վէ՛*», «*դիւզ խօսկը ամմէն մարթ կարէլ չի կօլ տա*»:

Ղարաբաղի բարբառում **խոսք** բառով բաղադրված դարձվածները մեծաթիվ են: Բառի հիմնական իմաստի արտահայտությունն ունենք **խօսկը օրէնք' ինիլ**, **խօսկ յորա պիրիլ**, **խօսկը պիրանումը**, **խաւսկէն տակէն մնալ**, **խօսկը փոխէլ**, **խաւսկէն պէնդ վի՛ննը կէնալ**, **խօսկը մին անէլ**, **խօսկըտ շրք' ք' ք' վ ըմ կըտըրում** և այլ դարձվածներում:

Վեր մինը ասմա՝ կ'արունքը յէկալ, մինըն էլ **խօսկ ա յորա պիրում**, թա. – Գիդվալ չի, **հիւ լիւ** մ պըռալէն էծնըր պըծալ չի: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 251), **Հիւ լիւ խօսկը պիրանումը**՝ մարթը սաղ ջանալը ընգնում ա յէգնանը յիրան, ծիրքերալն էլ կլ յը յըտտում: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 269), Ամմա դէ էն վախտէրքը ըստրկանը հու վա՞ մըհալ քըց' լ, հօրը **խօսկը օրէնք' ա իլիւ**: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 235), Նախագա, **խօսկըտ շրք' ք' ք' վ ըմ կըտըրում**, դիւզ ա՞, վեր քըշէրէս կըլխօգէն էշը ճօխտ ա ծընալ: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 391)

Ոչ միայն վերաիմաստավորում պարունակող, այլև ազատ կապակցություններում նույնպես բառամիավորի առաջնային նշանակությամբ գործածությունը ամենահաճախականն է: *Յէտնան վեր*

¹ Տե՛ս՝ Գ. Բ. Զառուկյան, *Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան*, ՀՍՍՀ ԳԱ իրատարակչություն, Երևան, 1987, էջ 271:

² Տե՛ս՝ Նույն տեղում, էջ 220:

³ Տե՛ս՝ Լ. Մ. Խաչատրյան, *Լեզվաբանության ներածություն*, Երևան, 2008, էջ 51:

⁴ Տե՛ս՝ Ա. Մ. Պողոսյան, *Հայ բարբառագիտություն*, Բարձրագույն դպրոց, 1996, էջ 189:

⁵ Տե՛ս՝ Ալ. Ս. Մարգարյան, *Գորիսի բարբառ*, Երևան, 1975, էջ 92:

քօչալ ըն, յէկալ ըստրէդ շէն շինալ, դէրին **խօսկը** մընըրնէն ա ընգալ, շէնին անուը տիրալ ըն ճարտար: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 189),

խոսք-ը ոչ միայն հայերենում, այլև Ղարաբաղի բարբառում գործածական է «բառ՝ լեզվական միավոր» նշանակությամբ: Որպես առանձին լեզվական միավոր՝ **բառ**-ն ամանցվում է հնդեվրոպական **bhā** (**հայերեն՝ բա**) արմատից՝ «1.ասել, խոսել, 2. խոսք, մարդկային բան» իմաստներով:¹ **Բա** արմատն առանձին կիրառություն չունի: Հին հայերենից ավանդված է անորոշ դերբայի **բալ** ձևով, որից էլ՝ ներկայի **բամ, բաս, բայ** ձևերը:

խոսք-ի գործածությունը վերոբերյալ իմաստով հաճախական է և՛ ուղղակի՝ *կըր՛խէս յարան սրղացալ ա, ամմա սրրտէս յարան էն օրվա ասած խօսկատս վէշ մին վախտ սրղանալ չի*, (ԱՍ, ԱԲ, էջ 241), Աստուծ, տըրա **խօսկները** ըսկընալալ, ուրխանում ա (ԱՍ, ԱԲ, էջ 152) և՛ դարձվածային արժեքով՝ *խոսկալ ասվէլ չի, խոսկու հր՛տա շօռ չըկյա՞լ, խոսկու հր՛տէ ծր՛րքը ջուքը չըտանէլ* և այլն:

Ղարաբաղի բարբառում **բառ**-ը **պառ** հնչատարբերակով է գործածական, սակայն իր հիմնական՝ «խոսք», իմաստով քիչ է հանդիպում և ձևք է բերել «վերաբերմունք» փոխաբերական իմաստը (**պառը կակօղ** - մարդամոտ, **պառը կօշտ** - կռախտ):

Հաղորդակցության մեջ **խոսք**-ն ունի նաև «լեզու» նշանակությունը,² որն ընկալվում է որպես «միտքը բառերով արտահայտելու եղանակ»³: Գրաբարից ևս ավանդված է «բարբառ, կամ լեզու ազգի»⁴ իմաստով:

Ծագած լինելով հնդեվրոպական *dhǵʰsah₂*, *dhǵʰh₂* նախածնից՝ բնիկ հայերեն **լեզու** բառը գրաբարում ունեցել է նաև «խոսք» նշանակությունը⁵ և ժողովրդական ստուգաբանությամբ կապակցվելով *լիզել* (Ղարաբաղի բարբառում՝ *լիզիլ*) բառի հետ (հնդեվրոպական՝ *leigʰ*՝հ-լիզել)՝ բարբառներում կրել է որոշակի փոփոխություններ՝ դառնալով նաև *լիզու, լուզու, լիզօ, լզու*,⁶ Ղարաբաղի բարբառում՝ *լիզիլ/լիզի* և այլն:

Ղարաբաղի բարբառում **խոսք**-ը «լեզու» իմաստով սակավ գործածական է: Դրա օրինակ է **խոսկալ կապել** դարձվածը՝ «ճարտար լեզվով դիմացինին շփոթեցնել» նշանակությամբ: «Մէլիք՝ Շահնազարէն մին ծառա օնէ, վէր լուխծին **խոսկալ կապրմ ա**»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 295)

խոսկալ կապել-ը հումանիշ է **լիզվալը քրչէղակ փրնէլ** դարձվածին՝ «ճարտարախոս լինել, սնապարծ լինել իմաստով»:

Հետաքրքրական է նաև հակառակ իրողությունը, երբ **լեզու** բառն է հանդես գալիս **խոսք** բառի իմաստային տարածքում, ինչպես հումանիշային հետևյալ դարձվածներում՝ խոսկէն տակէն մնալ - **լիզվիլ** տակ մընալ (պատասխան չկարողանալ տալ), խօսկը պըրանէլ - **լիզիլ** պըրանէլ (խոսակցության նյութը փոխել), խոսկակօխ անէլ/ինիլ/տէռնալ - **լիզվակօխ անէլ/ինիլ/տէռնալ** (ճարտար լեզվով դիմացինին լեզնել/ճարտարախոսությանը չկարողանալ պատասխանել) և այլն:

Բաղվանչին ճըղճըղամ ա, ինք՛րն էլ խոսկէն տակէն ա մընամ, կարում չի ջօղաբը տա: (ԱՍ, ՇՄ, ՂԲԴԲ, էջ 223), *Տըխնըմ ա, վէր պէն չի անիլ չի կ՛ամ, լիզին պըրանում ա*: (ԱՍ, ՇՄ, ՂԲԴԲ, էջ 206), *Կնեզ՛ը հանց լիզվակօխ ա անում, թաքավէրը մընում ա ծէնը կըտըրած*: (ԱՍ, ՇՄ, ՂԲԴԲ, էջ 202)

խոսք բառի՝ «բառերով արտահայտված միտք»⁷ իմաստը հականշային հարաբերությամբ է ընկալվում **գործ** բառի իմաստի հետ, ինչպես՝ «*խօսկը մը՛ղըր ա, կօրծը՝ տնխտը՛դ*», «*խօսկը կօրծալ ա խօսկ*», «*խօսկը օրիշը կասէ, կօրծը օրիշը կանէ*», «*խոսկալ շինաշէն, կօրծալ՝ տնաքանը*» ասացվածքներում:

«*խօսկը կօրծան տնիս կյամ, կօրծը՝ խօսկան, թա խօսկը կօրծ չի, սկի խօսկ էլ չի*» ասացվածքում, ընդհակառակը, **խոսք**-ը իմաստով նույնանում է **գործ** բառի հետ: Այստեղ այն հարաբերվում է **բան**

¹ Տե՛ս՝ Հր. Աճառյան, *Հայերեն արմատական բառարան*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1926, հ. 1, էջ 383-384:

² Տե՛ս՝ Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, ՀՍՍՀ ԳԱԱ հրատ., Երևան, 1972, էջ 1180:

³ Տե՛ս՝ Է. Բ. Աղայան, *Արդի հայերենի բացատրական բառարան*, Երևան, 1976, էջ 538:

⁴ Տե՛ս՝ Հ. Գ. Ավետիքյան, Հ. Խ. Սյուրմեյան, Հ. Մ. Ավգեյան, *Նոր բառգիրք հայկազյան լեզվի*, Վենետիկ, 1836, էջ 1020:

⁵ Տե՛ս՝ Ռ. Ս. Ղազարյան, *Գրաբարի հումանիշների բառարան*, Անթիլիաս, 2006, էջ 311:

⁶ Տե՛ս՝ Հր. Աճառյան, *Հայերեն արմատական բառարան*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1926, հ. 2, էջ 272:

⁷ Տե՛ս՝ Գ. Ճերմեյան, Փ. Կ-Տոնիկյան, Ա. Տ-Խաչատուրյան, *Հայոց լեզվի նոր բառարան*, Բնյրութ, 1992, էջ 896:

բառամիավորի հետ, որը ևս կազմված է **բա** արմատից և ունի «խոսք», «գործ» նշանակությունները:¹ Ղարաբաղի բարբառում **բան**-ը հնչյունափոխված **պեն, պեն** տարբերակներով է առկա և իր իմաստային ծավալումներում ներառում է վերոնշյալ երկու դրսևորումներն էլ:² **Բան** բառամիավորի և՛ «խոսք», և՛ «գործ» ընկալումները իմաստային խոր ակունքներ ունեն: Աստվածաշնչյան «Ի սկզբանե էր բանն. եւ բանն էր առ Աստուած. եւ Աստուած էր բանն» (Ավետարան ըստ Հովհաննեսի, Գլուխ Ա, 1) ձևակերպումը հենց արտացոլում է Աստծո՝ խոսքը անվերապահորեն գործ դարձնելու բնույթի իրողությունը և, ընդհանրապես, խոսքի ու գործի նույնական լինելու գաղափարը: Հնդեվրոպացիների կրոնական գաղափարներում ևս արտահայտվել է աստվածային խոսքի (**bhā**, որից հայերեն **բան**) անառարկելիությունը:³ Վերը նշված ասացվածքում արտահայտված ենք տեսնում արցախցու բնավորության էական հատկանիշներից մեկը՝ խոսքը գործ դարձնելու, այն է՝ մշտապես կատարելության ձգտելու գիծը:

Հիշյալ վերաիմաստավորումն ունենք նաև **խօսկը խօսկ ինիլ** դարձվածում՝ «*խընամէ, տղըրմարթին խօսկը խօսկ ա, ասալ ըմ քըսան, ուրէմըս քըսան, էլ տըրդ չօհիմ*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 307)

Մեկ այլ՝ «խոստում, հանձնառություն» իմաստով **խոսք**-ը կապվում է **խոստ** արմատի հետ: Վերջինս իրանական փոխառություն է և հնդեվրոպական *chas, cans* արմատի ու հայերեն «խօսք, խօսիլ» բառերի հետ կազմել է *խոստանալ*՝ սկզբնապես մեկնվելով **խիսթո, խուստո**՝ «խոսք տալ» ձևով:⁴

Այս իմաստն արտահայտող դարձվածներ են՝ **խօսկ տալ, խուսկէն տալ վրէնը կէնալ/կէնալ, ինիլ, խուսկան յիտ տէնալ** և այլն: «*Մէ՛ լիթ՝ Շահնագար, շօն-շան տղղա ըսէ՛ցէր, մի՛ նըս ընգալ, պա ինձ մին կօլա կ'ինի յոս խօսկ տըվալ*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 288), «*Թաքավէրըն ապրած կէնա, յէս տափէն տական էլ ա, քու ըխշըգ'անըտ կըրթէնէմ պիրիմ, թէք'ի տու քու խօսկատ յիտ չի տըր'նատ*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 153), «*Այ տղղա, իմ խօսկըս խօսկ ա, ամմա վեր տու չի քու խօսկէտ տ ք վրէնը կէնա, ջա՛ն քու օր*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 153)

Քննվող բառամիավորը ուշագրավ կիրառություններ ունի առած, «ասացվածք» նշանակությամբ, որով ընդգծում է հաղորդվող նյութի պատկերավորությունը: «*Ճօսկ ա՛ հու վեր մին կատու ըսպանէ, բէղմա օխտը յի՛ստէ շինի, հանցու մէխկա միգվի*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 240), «*Էտ չըխանց էլ խօսկ ա տըր'ալ՝ շանը վեր տընգընը պահիս, շնի՛ծը էլ կօտէ*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 250), «*Փը՛նա, խօսկ ա՛ փը՛սան հանօրը էշն ա, խըմինք քու կէնացըտ*»: (ԱՍ, ԱԲ, էջ 404)

Հիշյալ նշանակություններից բացի՝ առկա է բառամիավորի գործածությունը «նախադասություն, արտահայտություն» իմաստով՝ «*Կըրկարի՛ս մին խօսկ ասիս, վեր մաշին վէ՛՛՛ աթօ*» ինի, վէ՛՛՛ յադուգ»» (ԱՍ, ԱԲ, էջ 349), «*պատգամ, խրատ, պատվեր*» նշանակությամբ՝ «*Մը՛ծէն խօսկը ըսկընօղէն վրէնը քարէն նի չի կյալ*» (ԱՍ, ԱԲ, էջ 502), «*խոսելու հերթը, իրավունքը*» իմաստով՝ «*Վէրչումը սուղյան խօսկը տամա կրիքօրին*» (ԱՍ, ԱԲ, էջ 378), «*խոսքկապ, նշանադրության համաձայնության*» նշանակություններով՝ «*Ախպերը քինամ ըն թաքավէրին պալատը՝ խօսկ օգիլ*» (ԱՍ, ԱԲ, էջ 146) և այլն:

Այսպիսով Ղարաբաղի բարբառում **խոսք** բառամիավորն ունի «ա. առած, ասելիք, բ. բառ, լեզվական միավոր, գ. լեզու, դ. բառերով արտահայտված միտք, ե. գործ, գ. խոստում, հանձնառություն, է. նախադասություն, արտահայտություն, ը. պատգամ, պատվեր, խրատ, թ. խոսելու հերթը, իրավունքը, ժ. խոսքկապ, նշանադրություն» իմաստները: Գործածությամբ հաճախական է բառի ուղղակի իմաստը, այնուհետև՝ «բառ» և «խոստում հանձնառություն» իմաստները: Ընդ որում՝ թվարկված բոլոր իմաստները գրական լեզվում բառի ունեցած իմաստային դրսևորումներից են:

Խոսք բառի իմաստային ընդլայնումը վկայում է այդ բառի անցած ճանապարհի ու այդ ճանապարհին ձևավորված արցախցու ընկալումների մասին: Բացի այդ՝ **խոսք** բառի ու այդօրինակ միավորների կենսագրության քննությամբ մեզ տեսանելի են դառնում հնդեվրոպական նախալեզվի և գրաբարի ու բարբառի առնչակցությունները:

¹ Տե՛ս՝ **Հր. Աճառյան**, *Հայերեն արմատական բառարան*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1926, հ. 1, էջ 403:

² Տե՛ս՝ **Ա. Յու. Սարգսյան**, *Ղարաբաղի բարբառի բառարան*, Երևան, 2013, էջ 611:

³ Տե՛ս՝ **Գ. Բ. Զահուկյան**, *Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1987, էջ 85:

⁴ Տե՛ս՝ **Հր. Աճառյան**, *Հայերեն արմատական բառարան*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1926, հ. 2, էջ 1105:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աղայան Է. Բ., *Արդի հայերենի բացատրական բառարան*, Երևան, 1976:
2. Աճառյան Հր.Տ., *Հայերեն արմատական բառարան*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1926, հ. հ. 1-2:
3. Ավետիքյան Հ. Գ., Սյուրմելյան Հ. Խ., Ավգերյան Հ. Մ., *Նոր բառգիրք հայկազյան լեզվի*, Վենետիկ, 1836:
4. *Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան*, ՀՍՍՀ ԳԱԱ հրատ., Երևան, 1972:
5. Խաչատրյան Լ. Մ., *Լեզվաբանության ներածություն*, Երևան, 2008:
6. Ղազարյան Ռ. Ս., *Գրաբարի հոմանիշների բառարան*, Անթիլիաս, 2006:
7. Ճերենճյան Գ., Կ-Տոնիկյան Փ., Տ-Խաչատրյան Ա., *Հայոց լեզվի նոր բառարան*, Բեյրութ, 1992:
8. Մարգարյան Ալ. Ս., *Գորիսի բարբառը*, Երևան, 1975:
9. Պողոսյան Ա. Մ., *Հայ բարբառագիտություն*, Բարձրագույն դպրոց, 1996:
10. Զառուկյան Գ. Բ., *Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1987:
11. Մարգարյան Ա. Յու., *Ղարաբաղի բարբառի բառարան*, Երևան, 2013:
12. Մարգարյան Ա. Յու., Մինասյան Շ. Մ., *Ղարաբաղի բարբառի դարձվածաբանական բառարան*, Երևան, 2017:
13. Մարգարյան Ա. Յու., *Արցախի բանասիրությունը*, Երևան, 2015:

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Արմինե Արզումանյան - Արցախի պետական համալսարան, բանասիրական ֆակուլտետ
E-mail: armivarzumanyan@gmail.com

Հոդվածը տպագրության է նրաշխարհում խմբագրական կոլեկիայի անդամ, Բ.Գ.Թ. Հ.Ղազարյանը: